

Bild och form på medeltiden

Den bild av medeltiden som framställs i dagens media är ofta grå, mörk och smutsig. Idealet för medeltidsmänniskorna var däremot det motsatta. Man ville ha starka färger i både kläder, inredning och konst.

Serietidningar i kyrkan

Det var i kyrkan de mest anslående färgerna och bilderna fanns. De medeltida kyrkorna var rikt smyckade med målningar huvudsakligen av bibliska händelser och helgonberättelser. Målningarna var dels till för att illustrera predikan, som hölls på latin, men också för att framkalla beundran och andakt hos besökarna.

Bilderna i kyrkan kunde läsas som en serietidning. Det var vanligt att illustrera t.ex. Jesu liv, Jesu sista dagar, eller andra kända bibliska berättelser i långhuset där församlingen stod. I koret och i taken fanns också dekorationer i form av växtmotiv och rankor, samt mer illustrationer ur testamenten.

Kyrkomålningarna hade när de var nya mycket klara, bjärta färger. Idag tilltalas vi kanske över medeltidens mättade färgskalor, men det har visat sig att när man restaurerat målningarna till ursprungligt skick har färgerna närmast varit skrikiga. Ett sådant exempel är Sixtinska kapellet i Rom som smyckades av Michelangelo i början av 1500-talet. Efter restaureringen som utfördes under 1990-talet menade många att man förstört målningarna eftersom de nu såg grälla och förfärliga ut!

Skulpturer

I kyrkorna fanns det också skulpturer och krucifix. Triumfkrucifixet av den korsfäste Jesus hade en framträdande position, det skulle hänga mellan långhus och kor, och alltså skilja prästen och församlingen åt. Bilden av Jesus ändrade uttryck under medeltiden. Under de första århundradena efter Kristendomens införande var Jesusgestalten mycket stiliserad, stolt och utan synbart lidande. Därefter blev avbildningarna allt mer lidande, naturalistiskt utformade med förvridna ansiktsdrag och pinade muskler. Också de övriga skulpturerna, ofta föreställande jungfru Maria eller kyrkans skyddshelgon hade samma utveckling.

Krucifix och skulpturer tillverkades i olika material, ofta med en stomme av trä. Denna grunderades med

kitt eller krita och kunde kläs och byggas på med material som vax, tagel, pergament, horn och ben för att skulptera fram önskad form. Skulpturen grundmålades också med flera lager krita och färgsattes sedan.

Romanskt och gotiskt

Stilhistoriskt brukar medeltiden huvudsakligen delas in i två perioder, den romanska och den gotiska. Renässansen inträdde i Sydeuropa redan under 1400-talet, men i Norden inte förrän under 1500-talet. De romanska och gotiska stilelementen syns i allt från bildkonst till arkitektur och mode- och kroppsideal. Kortfattat kan man säga att den romanska stilen gällde i Europa mellan 1050 och 1200, något förskjuten här i Sverige. Karaktäristiska drag är de runda och kompakta formerna som i exempelvis valvformen inom arkitekturen (Rundbågestil). Den romanska konsten var mycket stiliserad med tydliga influenser från Bysans.

Man övergick till den gotiska stilen från 1200-talets mitt. De rundade formerna övergavs till förmån för de höga, spetsiga i arkitekturen (Spetsbågestil). Tack vare det nya sättet att bygga med spetsiga valv, kunde man också skapa mycket högre, smäckrare byggnader, de stora katedralerna. Inom konsten kom gotiken att påverka både stilen och valet av motiv. Man avbildade mer naturalistiskt, och det blev vanligare med mer vardagliga motiv, även i kyrkorna.

Kalligrafi och illumination

En utmärkt källa för att studera olika ideal i den medeltida konsten är genom de dekorationer, illuminationer, som prydde de handskrivna böckerna. Kring styckets första bokstav, anfangen, och i marginalerna runt texten lade man ned stort arbete på att pryda böckerna med bilder, bladrankor, guldläggningar och illustrationer. Fast böckerna oftast tillverkades av munkar eller nunnor i kloster kunde illustrationerna ofta vara fräcka och driva med både riddare och biskopar. Skriften i sig, kalligrafin var också ett konstverk. Bokstäverna formades omsorgsfullt för hand med fjäderpennor och tusch.

De flesta skrifter skrevs på pergament; papper började inte tillverkas i Sverige förrän efter reformationen. Pergament består av djurhud (ofta från får) som skrapats rent från hår och kött, och sedan täckts av

ett lager krita. Färger till bokillustrationer framställdes av jordpigment, mineraler och kol. Bindemedlet kunde vara olja eller äggvita, mm. Till kyrkomålningar användes däremot kalkfärg, alltså pigment löst i kalk och vatten.

Färg och form i hemmet

Konst i hemmen i form av tavlor på duk var inte vanligt under medeltiden, i synnerhet inte hos vanligt folk. Däremot har man ändå lagt ned stor möda på att försköna sin omgivning. De flesta nyttoföremål som använts har en utsmyckning av något slag, träsniderier, vävda mönster, broderier och färg.

Textilier tillverkades i de allra flesta fallen i hemmen. Tyg till kläder och sängkläder vävdes i vackra mönster, de kunde färgas, broderas eller prydas med band. I mer välbärgade hem kunde det finnas vävda eller broderade väggbonader som både prydde och isolerade mot drag. Mönstervävda tyger eller målat, stämplat skinn var de första tapeterna.

Träföremål, både möbler och exempelvis skålar och fat pryddes ofta med sniderier och färg. Svart från sot och rött av järnoxid var billiga, lättillgängliga färger för de allra flesta. Även keramikföremål hade sitt eget formspråk under medeltiden. Tekniken att dreja blev inte vanlig i Norden förrän i mitten av medeltiden, istället importerades mycket drejad keramik från det som idag är Tyskland. Keramik är mycket vanliga fynd vid arkeologiska utgrävningar, och man kan se att det funnits stor variation i såväl form som glasyrer och dekor.

Formspråk och bildtradition

I och med kristendomens införande gick man successivt ifrån det äldre nordiska formspråket med sina drakslingor och ornamentik. Den fortlevde dock under den tidiga medeltiden, och utvecklades och integrerades med nya ideal från det kristna Europa. De flesta runstenar som finns i Västmanlands län är t.ex. tillverkade under den tidiga medeltiden med kristna kors och drakar tillsammans.

Också kyrkorna pryddes under kristnandeprocessen med den traditionella nordiska stilen. De s.k. stavkyrkorna av trä var rikt utsirade med slingrande ormar, hjortar och fabeldjur, och hade mycket av den förkristna

tidens ornamentik. Stavkyrkorna ersattes efterhand av stenkyrkor, men det finns fortfarande kvar en del av dem i Norge. I Sverige finns det inga bevarade stavkyrkor kvar från medeltiden, även om man hittat rester av dem.

Arbetstips

- Studera medeltida konst och försök urskilja vad som är typiskt. Försök se om den är romansk eller gotisk.
- Prova på kalligrafi och att dekorera texten på medeltida vis. Det finns många bra böcker i ämnet med bildexempel.
- Vad säger konsten om tiden den tillhör? Hur är människor klädda, hur ser omgivningarna ut, vilka skönhetsideal råder? Tittar vi på reklam idag, inser vi att den oftast förmedlar en förskönad idealbild, vad ville man berätta i de medeltida kyrkomålningarna?

Att läsa vidare

De flesta konsthistoriska verk tar upp medeltidens konst, läs på om romansk och gotiska stil. Det är i de medeltida kyrkorna man har störst chans att uppleva spåren av medeltid. Boken Mellan himmel och helvete av S. Hallgren tar upp motiv, symbolik och konstnärer. I Västmanlands fornminnesförenings årsskrift från 1984 finns en noggrann förteckning över Västmanlands medeltida kyrkor med bevarade målningar i.

Kulturmiljöer i Västmanland

Kyrkor med medeltida dekor och målningar finns i hela länet, med varierande omfattning och tydlighet. Många av dem har medeltida inventarier, byggnadsdetaljer och skulpturer. En fullständig lista över kyrkorna och konsten i dem finns i litteraturen (se ovan), men somliga är särskilt fina och värda ett besök, t.ex.: Arboga stadskyrka, Sala sockenkyrka, Västerås domkyrka samt kyrkorna i: Björksta, Dingtuna, Fläckebo, Haraker, Harbo, Himmeta, Hubbo, Kumla, Kungs-Barkarö, Odensvi, Romfartuna, Torpa, Tortuna och Västerlövsta.

Besök också någon av länets runstenar och studera den nordiska ornamentikstilen. De flesta runstenarna i Västmanland finns i länets östra delar, i Västerås, Sala och Heby kommuner.